

Teadmise märgid ja skeptiline väljakutse: intervjuu Jennifer Nageliga

Bruno Mölder

Filosoofia osakond, Tartu Ülikool

Jennifer Nagel on Toronto Ülikooli filosoofiaprofessor. Ta on uurinud peamiselt teadmisseisundit ja meie võimet seda teiste inimeste juures ära tunda, metatunnetust ja vaimuseisundite omistamist. Nagel on avaldanud mitmeid mõjukaid uurimusi epistemoloogia ja vaimufilosoofia valdkondades, sealhulgas raamatu „Knowledge: A Very Short Introduction“ (Oxford University Press, 2014). Töös on raamat „Recognizing Knowledge: Intuitive and Reflective Epistemology“. Jennifer Nagel pidas Tartu Ülikoolis 17.-19. septembril 2019 Gottlob Frege loengud teoreetilises filosoofias teemal „Epistemic Interaction“. Intervjuu leidis aset e-kirjade vahendusel ning valmis 4. jaanuaril 2020.

Kuidas te jõudsite filosoofiasse? Miks otsustasite hakata filosoofiks?

Teerada filosoofiasse oli mulle palju kergem kui paljudele teistele: minu isa oli filosoofiaprofessor, Kanti uurija ning meie majas oli palju raamatuid. Ma ei saa siiski öelda, et ta oleks julgustanud mind filosoofiat õppima: pigem vastupidi, ta pettus selles erialas ning läks varakult pensionile.

Kui ma ülikooli läksin, oli ikka veel võimalik kuulata üsna juhuslikku kursuste valikut ning seda ma ka tegin, õppides matemaatikat, loogikat, ladina keelt ning inglise kirjandust. Oma ülikooliõpingute kolmandaks aastaks olin ma masendunud inglise kirjanduse tudeng ning ma esitasin taotluse, et minna vahetusüliõpilaseks UCL-i, kuhu mind ei võetud vastu mitte inglise keele osakonda (kuhu ma taotlesin), vaid filosoofia osakonda (vaatamata sellele, et ma ei olnud peale loogika võtnud ühtegi filosoofia ainet, ehkki loogikat olin ma õppinud palju). Ma olin üheksateistkümneaastane ning tahtsin lihtsalt veeta aasta Londonis, seega ma muutsin oma peaainet ning jätkasin edukalt filosoofias. Tol aastal olid mul võrratud seminarid Michael Roseni ja

Autori aadress: Bruno Mölder, Filosoofia osakond, Tartu Ülikool, Ülikooli 18, 50090, Tartu.
E-post: bruno.moelder@ut.ee.

Jo Wolffiga ning iseäranis Rosen ütles mulle, et kui ma kunagi soovin jätkata filosoofiaga kraadiõppes, siis võib ta mulle kirjutada soovituskirja.

See vestlus meenus mulle mitu aastat hiljem, kui olin ülikooli lõpetanud ning tegin ühes ettevõttes suhtekorraldaja tööd, mis mulle üldse ei istunud, peamiselt sellepärast, et töö seisnes lõputus küünilises kalkuleerimises, kuidas sobiv ettevõtte sõnum peaks parajasti kõlama. Doktorikool kujutas endast võimalust öelda seda, mida ma pidasin tõeseks ning see tundus äärmiselt virgutav. Sellal, kui mina oma doktorikraadi sain (2000), oli palju lihtsam filosoofias tööd leida kui praegu, kuid ma ei suuda siiani uskuda, et sattusin lõpuks ametisse, kus ma saan elatise teenimiseks filosoofiaga tegeleda ning seda õpetada: see on imeline privileeg.

Jennifer Nagel 2019. aastal Tartus. Foto: Bruno Mölder.

Doktorikraadi tegite te Pittsburghi ülikoolis John McDowell'i käe all. Milline oli ta juhendajana? Kas olete täheldanud tema filosoofia mõjusid enda filosoofilistele vaadetele?

John McDowell mõjus mulle (ning mõjub endiselt) äärmiselt pelutavalt ja ma olin läbinisti hirmunud meie juhendamiskohtumiste ajal ning võimetu esitama lihtsamatki vastulauset vastuväidetele, mida ta võis esitada. Ta oli hoolikas ning järelemõtlik juhendaja, kes pani tähele väiksemaidki puudusi minu kirjatöodes. Ma olin kraadiõppurina tema vaadete suhtes väga tõrjuv, osalt seetõttu, et ma ei tundnud piisavalt filosoofiat, mõistmaks tema lähtekehti. Sellest ajast peale olen hakanud tundma rohkem poolehoidu mõne

McDowell'i järelduse suhtes —, eriti mis puutub tunnistusteadmiste edasi andmise — ehkki olen säilitanud mõningase ebamugavustunde mõne tema argumendi suhtes nende järelduste kasuks. Kummalisel kombel leian, et McDowell võib olla mind mõjutanud rohkem kaudsel moel, hoolimata sellest, et ta oli minu juhendaja. Inimene, kes on minu filosoofilisi vaateid kõige sügavamalt mõjutanud, on Timothy Williamson, kelle õpingud Oxfordis ei jäänud täiesti puutumata McDowell'i mõjust. Ma lugesin Williamsoni raamatut „Knowledge and its Limits“¹, kui see ilmus (aastal 2000, selsamal aastal, kui ma kaitsesin doktorikraadi ja asusin tööle Toronto ülikoolis) ning see pööras täielikult pea peale mu lähenemise epistemoloogias, nõnda mõjusalt, et ma olin mõned aastad halvatud ja võimetu midagi mõistlikku kirja panema. Siis hakkasin ma nägema viise, kuidas „Knowledge and its Limits“ raamatikku saaks kasutada, mõtestamaks seotud teemasid, iseäranis teadmiste omistamist, ning minu jaoks oli see pääsetee filosoofilisest meeleheitest.

2019. aasta septembris pidasite Tartu ülikoolis Gottlob Frege loengud teoreetilises filosoofias. Palun võtke lühidalt kokku, mis oli nende loengute teema.

Inimestele on omane tähelepanuväärne võime tunda ära teadmisseisundeid, tõmmata piir selle vahele, mida teised teavad ja mida nad ei tea. Heites ühe pilgu rahvast täis ruumi, on sageli võimalik aru saada, et keegi tunneb seda inimest, kes just sisse astus või et ta ei tea, kes praegu otse tema selja taga seisab. Argivestluses peaksid suutma tuvastada need inimesed, kes oskavad vastata sinu küsimustele ja mitte rääkima inimestele seda, mida nad juba teavad ning see vihjab asjaolule, et sul peab olema olemas mingisugune võime nende seisundite jälgimiseks. Mõistagi me eksime mõnikord, kuid on märkimisväärne, kui tihti meid saadab edu. Selle reaalses väljanähtamine, mida teised teavad, on arvutuslikult tohutu suur ülesanne ning paistab toetuvat üüratult mitmekesisele vihjete hulgale: me võtame arvesse toimijate, keda me „loeme“, vaatesuundi, silmaliikumisi, vaevumärgatavaid žeste, keelelisi vihjeid ning sotsiaalseid ja individuaalseid varasemaid tunnuseid. Kuidagimoodi koondatakse ning kapseldatakse kogu see informatsioon kokku võimeks, mis laseb meil teha eristusi vilkalt ja enamasti ilma pingutuseta, nagu näiteks keeleline eristus „teadmise“ ja „uskumise“ vahel ning analoogsed eristused mistahes loomulikus keeles. Meie teoreetilised arusaamad sellest võimest on endiselt lapsekingades. Veel enam: teadmiste omistamise algne teoreetiline vaatlus jätab sageli mulje nagu me teeks midagi valesti, kui

¹ Williamson, T. (2000). *Knowledge and its Limits*. Oxford University Press, Oxford. Eesti keeles on ilmunud selle raamatu esimene peatükk: Williamson, T. (2020) Teadmise kui vaimuseisund, *Akadeemia* 32: 1662–1699, tlk Uku Tooming. *Siin ja edaspidi intervjuueerija märkused*.

me näiteks omistame ekslikult teadmist nii laialdaselt nagu meil harilikult kombeks. Mõned lähevad isegi nõnda kaugele, et väidavad, et meie näiline võime teadmist ära tunda pole see, millena see paistab; võib-olla on teiste kirjeldamine „teadvana“ üksnes lõtv kõnepruuk. Minu meelest on see vale ning teadmiste omistamise võime sügavam uurimine võib seda kinnitada, eriti kui see uurimus on kantud teadmise enese loomuse korrapärasest teoreetilisest kontseptsioonist.

Loenguseeria pealkiri oli „Episteemiline interaktsioon“. Üks ideid, mida ma seal rõhutasin, kõlas nii, et me pole mitte teiste inimeste episteemiliste seisundite passiivsed tunnistajad, vaid kulutame palju aega, tegutsedes aktiivselt nende seisundite muutmiseks (ning avastame enda vaimuseisundeid seeläbi omakorda muutununa). Inimolendid erinevad teistest loomadest selle poolest radikaalselt. Seda, kuidas me haarame episteemilisi seisundeid, on kõige parem mõista meie aktiivse osaluse kaudu episteemilises interaktsioonis.

Kasutasite loengutes sellist mõistet nagu „episteemiline tagasisidekanal“ (*epistemic backchannel*). Mida see endast kujutab ning milles seisneb selle tähtsus epistemoloogia jaoks?

Argises vestluses seovad meid reeglid, mis keelavad meil rääkimast inimestele seda, mida nad niigi teavad ning edasised reeglid, mille kohaselt saame teadmisi, kui esitame küsimusi nendele, kel on see teadmine, mis meil puudub. Need reeglid maksimeerivad teadmiste tulemuslikku koondamist, kuid neid võib olla raske järgida: enne kui teine isegi suu lahti teeb, pean ma kuidagi hindama, mida ta teab või ei tea. Õnneks saan ma oletada ning oletust testida, uurides, ega teine osapool väljenda mingeid märke probleemidest. Vestlusanalüüsi vallas on suur hulk töid uurinud signaale, mida me üksteisele saadame selle kohta, mis on teada, alates John Heritage'i teedrajavast 1984. aasta artiklist ingliskeelse episteemilise seisundimuutuse markeri „oh“ teemal.² Heritage'i järgides pean ma „oh“ standardkasutuseks märguandmist teadmiste omandamisest või talletatud teadmiste praegusest teadvustamisest. Uuemad uurimused psühholingvistikas on liikunud edasi teadmiste omandamise peenemate märkide juurde, nagu väikesed noogutused ja näoväljendused, mida on uurinud Janet Bavelas koos kolleegidega oma töödes selle kohta, kuidas me täpsustame uut informatsiooni vestluse käigus,

² Heritage, J. (1984). A change-of-state token and aspects of its sequential placement, J. M. Atkinson ja J. Heritage (toim), *Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis*, Cambridge University Press, Cambridge, lk 299–345.

mõistes, mida teised inimesed meile ütlevad ning andes sellest mõistmisest interaktiivselt märku.³

Epistemoloogid peaksid uurima neid vaevumärgatavaid viiteid teadmiste kasvule, sest need kujutavad endast tõendeid selle kohta, kui laialt on levinud teadmiste omistamine tavavestluse käigus; nad pakuvad ka juhtlõngu funktsioonide kohta, mida väited ja küsimused täidavad tavavestluses. Me ei püüa pelgalt ühtlustada oma uskumusi teiste uskumustega või välja nuputada, mida teised usuvad: koostöine vestlus on püüdlus tõe poole, seega oluline pole üksnes see, mida teised usuvad, vaid see, mida nad teavad.

Te olete üks nõndanimetatud „teadmine kõigepealt“ liikumise pool- dajatest epistemoloogias. Milles see lähenemine seisneb ning mil- list mõju avaldab see epistemoloogiale?

Iga teooria peab kusagilt alustama ja enamik tänapäeva angloameerika epistemoloogid alustab uskumuse mõistest (jättes vaimufilosoofidele ülesandeks välja selgitada, mis „uskumus“ on) ning nad küsivad endalt, milliseid tingimusi tuleks uskumusele lisada, et saada tulemuseks teadmine. „Teadmine kõigepealt“ programm pöörab selle seletuse järjekorra pea peale, arutledes, et uskumus on kuidagimoodi teadmisest tuletatud, olles teadmise lahendus, selle asemel, et pidada teadmist uskumuse rikastumiseks ehk millekski, mis koosneb uskumusest ning edasistest sõltumatutest koostisosadest. Sellise lähenemise ajaloolised jäljed ulatuvad tagasi Platonini lääne filosoofias ning väidetavalt inspireeris see Nyāya pärimust Lõuna-Aasia filosoofias, kuid Williamsoni viimaste kümnendite tööd on seda teooriat süstematiseerinud ning lisanud talle sügavust ja täpsust. Williamsoni idee, mille järgi on teadmine algne (nagu algarv, mis pole jagatav sõltumatuteks teguriteks), võib esmalt tunduda moodusena teadmise teoreetilise uurimise seiskamiseks, kuid ta on teinud väga palju näitamaks, et teoreetiline uurimistöö seisneb palju enam kui reduktiivses analüüsis.

Williamson teeb vahet faktiivsetel vaimuseisunditel, mis saavad seostada subjekti üksnes tõdedega (ära tundma, et; olema teadlik, et; näha, et; mäletada, et jne) ja mittefaktiivsetel vaimuseisunditel, mis saavad subjekti seostada kas tõdedega või väärustega (uskuda, et; mõelda, et; loota, et jne). Tema vaate kohaselt on teadmine erilisel kohal kui kõige üldisem faktiivne vaimuseisund: see on see, mis on ühist äratundmisel, mäletamisel, nägemisel ning kõigil teistel. Selle lähenemise rakendused epistemoloogias on ulatuslikud, kiirates tõendite teooriasse, väitmisnormidesse ning paljudesse teistesse valdkondadesse, mida Williamson ning teised on lähedalt uurinud.

³ Vt nt Bavelas, J. B., Coates, L., and Johnson, T. (2000). Listeners as co-narrators. *Journal of Personality and Social Psychology* 79(6): 941–952.

Mina olen seda teooriat kasutanud vaimuseisundite omistamise loomuse paremaks mõistmiseks.⁴ Uurimused nii võrdlevas kui arengupsühholoogias toetavad arusaama, et võime eristada episteemilisi seisundeid (teadmine, teadmatust) eelneb uskumuste omistamise võimele ning minu meelest on „teadmine kõigepealt“ epistemoloogia parimaks allikaks, et saada teoreetilist selgust küsimuses, miks see nõnda on. Ma leian samuti, et tulu saab ka teine pool: kui uurida väga hoolikalt, miks on ahvilistel nõnda raske omistada uskumusi (isegi tõeseid uskumusi!), mis ei kujuta endast teadmist, siis omandame parema arusaamise nende episteemiliste seisundite omavahelistest struktuursetest suhetest.

Frege-loengute raames pidasite ka avaliku loengu „Filosoofilise skeptitsismi loomulik päritolu“. Millest seal juttu oli?

Skeptilisi argumente on arendatud maailma mitmesugustes suurtes filosoofiapärimustes, sealhulgas Ida- ja Lääne-Aasia, aga ka lääne filosoofias ning ma arvan, et üks põhjuseid, miks need argumendid taas esile kerkivad ning miks nad on eri pärimustes iseseisvalt arenenud, on nende võrsumine meie episteemiliste võimete mõnest loomupärasest tunnusjoonest. Kui omandame eneseteadlikkuse sellest, kuidas me ise mõtleme ja kuidas teised mõtleavad, siis hakkame kajastama oma otsustusi huvitaval kombel problemaatilistena. Ma mõtlen, et kõige parem on mõista seda meie instinktiivsete esituste probleemina ning mitte meie tegeliku episteemilise kitsikusena, ent seda pole lihtne näidata.

Räägime filosoofilisest skeptitsismist põhjalikumalt. Kes on skeptikud filosoofias?

Skeptitsismil on midagi pistmist küsiva hoiakuga — meie sõna „skeptik“ pärineb kreekakeelsest tüvest, mis tähendab „uurimist“ —, kuid skeptikuid ei erista teistest filosoofidest mitte ainult see, et nad küsivad küsimusi. Kõik filosoofid, tegelikult kõik mõtlejad, küsivad küsimusi. See, mis eristab skeptikuid teistest filosoofidest, on teatav krooniline rahulolematust neile antud vastustega; skeptilisi filosoofe eristab teistest inimestest see, et nad ei loobu lihtsalt nende küsimuste küsimisest, mille vastustega nad rahule ei jää. Selle ühisosa kõrval näeme mitmekesisest rida erinevaid skeptitsismi tüüpe, nii ida kui lääne filosoofias. Sextus Empiricus teeb olulise eristuse kahe lähenemise vahel, mida ta nimetab akadeemiliseks ja pürronistlikuks skeptitsismiks. Akadeemikud sõandasid pakkuda välja positiivse käsitluse kroonilise rahulolematuse kohta nende küsimustele antud vastustega, väites näi-

⁴ Nagel, J. (2017). Factive and nonfactive mental state attribution, *Mind & Language* 32: 525–544.

teks, et teadmine või tõsikindlus on inimlikult võimatu. Pürronistid positiivseid vastuseid välja ei pakkunud ning jätkasid pelgalt küsitlemise praktiseerimist. Mulle on alati pürronistid tundunud ohtlikumad: lõppude lõpuks muutsid akadeemikud end ise haavatavaks, arendades oma teesi selle kohta, milleks inimene on suuteline, argumendi toel, mida saab vaidlustada ning, mis veelgi hullem, tekitab võimaluse neid süüdistada iseenele vasturääkivuses. Seevastu võib oskuslik pürronist hoida teid pidevalt kaitseseisundis, küsides lihtsalt „Miks?“, pärides, kas te olete kindel, andmata vastu mitte midagi, millele saaksite omaenda rünnaku rajada: intellektuaalse rahuolematuse praktikale on raskem vastu seista, kui mistahes positiivsele teesile, mis sellist rahulolematust kaitseb.

Need kaks skeptitsismi liiki on üldised selles mõttes, et nad on mõeldud rakenduma mistahes teemale, kuid leidub ka spetsiifilisemaid skeptitsismi vorme, mis on suunatud konkreetsete filosoofiaharude vastu või isegi konkreetsete järelduste või eeldatavate järelduste vastu või konkreetsete mõttekoolkondade vastu. Niivõrd kui üldine skeptitsism on projekt, mis seisab vastu teadmisele, on see minu meelest selgelt halb asi, kuid kindlasti võin ma hinnata spetsiifilisemaid skeptitsismi vorme, mis on suunatud problemaatiliste mõtteviiside vastu. Ei ole midagi valesti selles, kui olla näiteks skeptiline astroloogia suhtes inimeste seltskonnas, kes astroloogiat tõsiselt võtavad.

Miks on skeptitsism epistemoloogias ühtaegu nii veenev ja samas on seda nõnda raske omaks võtta?

Epistemoloogiline skeptik vaidlustab süstemaatiliselt kas iga positiivse teadmispretensiooni või teadmiseelduse, millel tuginevad harilikult kõik tavalised väited. Me tunneme instinktiivselt ära seda laadi väljakutsed ning selleks on hea põhjus: harilikes koostöistes vestlustes toimivad nad kui hoiatussignaalid teadmise puudumisest. Inimesed on episteemiliselt koostööaltid: paljud loomad jagavad üksteisega informatsiooni instinktiivselt, aga üksnes inimesed püüdevad aktiivselt ja paindlikult jagatud eesmärgile hoida üksteist informeeritud, usutledes ja parandades üksteist selle käigus, nii esimest järku küsimuste kui ka teadmiste valdamise kohta käivate küsimuste osas. Selle, mida meie teame ja teised teavad ja ei tea, hindamise keeruline ülesanne on ühiskondlikult hajutatud koorem. Üldiselt püüame teistele rääkida seda, mida nad juba ei tea ning küsida neilt küsimusi, millele nad oskavad vastata, kuid meil pole tarvis eelnevalt sooritada täiuslikke kalkulatsioone selle kohta, kes mida teab. Te võite oletada, et keegi teab midagi ning talt seda küsida, eeldades, et ta annab meile teada, kui ta vastust ei tea; niisamuti, kui arvate, et teate midagi ning räägite sellest kellelegi, siis saab ta teile teada anda, kas ta seda juba teadis või teid parandada, kui te eksisite, või teilt lihtsalt küsida, kas olete kindel, kui tal on alust arvata, et te ei pruugi teada. Koostöised

vestlused toimivad tänu eeldusele, et osapooled jagavad ühise teadmise kasvatamise eesmärki. Nõnda saavad osalised vestluse igas punktis täiendada jagatud teadmiste varusid või värskendada oma kaarti selle kohta, kes teab ja ei tea midagi olulist. Skeptik esitleb ennast koostöise vestlejana: ta ei ole sohutaja [*gaslighter*], kel on ilmselgelt midagi võita sellest, kui ta teid veenab, et teie lähete hulluks ja et ta pole teid halvasti kohelnud. Skeptik esitleb end sõbraliku kolleegina, kes uurib koos teiega teadmise loomust ning filosoofil on raske eitada selle ettevõtmise väärtust. Samuti pole üldsegi lihtne seletada, kus täpselt skeptik eksib — ma ise arvan, et vähemalt osalt selles, et ta peab teadmisele olemuslikuks midagi, mis on teadmiste edastamise loomulik tunnusjoon vastuseisu tingimustes, aga mitte teadmise enese olemuslik tunnus.

Ma ütlesin, et skeptik annab häiret. Muidugi, kui te omate teadmist kõnealuses küsimuses — näiteks te tõesti näete, et teie ees on tass —, siis kujutab skeptiku mure endast valehäiret, ent ka valehäire võib ikkagi tekitada ärevust. Mis veelgi hullem, sellist konkreetset liiki valehäire võib põhjustada tulekahju. See tähendab, et skeptik võib õõnestada teie igapäevast teadmist antud hetkel: ehk pole tema kahtlused mõistlikud, kuid ta võib edukalt panna teid neid jagama, ehk selle määrani, et kaotate teadmise kõnealuse algse väite suhtes. Näiteks võisite alustada naiivsest, kuid täiesti veatust tajuotsustusest tassi kohta ning pärast seda, kui skeptik kutsub teid mõtisklema hüpoteetiliste stsenaariumide üle, kus eristamatud nägemisstiimulid on pandud paari veidrate väliste olukordadega — hologrammid jms —, leiata end olevat ümber lülitunud reflektiivsesse mõtteviisi tassi olemasolu üle, mõtteviisi, kus takerdute arutlema hüpoteetiliselt oma nägemisstiimulite üle, mida käsitletakse, nagu nad võiksid olla lahutatud tassi olemasolust, mis need tegelikult esile kutsus. Katse mõelda tassist sellisel viisil ei ole enam hea viis selle teada saamiseks, et ta on olemas, kuid see on meile loomulik. See on nõnda sellepärast, et väitlus on meile loomulik viis ületamiseks vastuseisu meie väidetele — siinkohal on mul olnud eriti abiks Hugo Mercieri ja Dan Sperberi värske uurimus.⁵ Nad esitavad tugevaid empiirilisi põhjendusi teesile, et eksplitsiitne arutlemine ei ole tekkinud mitte indiviidi tunnetusvõime tõhustamiseks, vaid et see on tekkinud kui mehhanism selle ulatuse laiendamiseks, mida saame üksteisele teada anda. Kui teil on soov anda edasi midagi sellist, mida teie kuulajad ei pruugi usaldada, või samaväärselt midagi, mille suhtes teie kuulajad ei kaldu teid pidama teadmisi omavaks, siis saate seda teha, näidates, et see järeldeb eeldustest, mille nad on juba omaks võtnud. On huvitav, et skeptik võib vestlust üleval hoida, andes teile milleski järele („Ma möönan, et teile võib visuaalselt paista, et teie ees on tass, aga...“). Asjaspepuutuva

⁵ Mercier, H. and Sperber, D. (2017). *The Enigma of Reason*. Harvard University Press, Cambridge, MA.

tõsiasi mõõnmine laseb skeptikul paista välja koostöise vestluspartnerina, ning paistab tekitavat võimaluse veenva argumendi koostamiseks, ehkki tark skeptik avaldab veenmisele püsivalt vastuseisu, heites strateegiliselt väljakutse igale eeldusele, mis on piisavalt tugev, et teie soovitud järeldust toetada.

Kuidas aitab vestlusanalüüsi uurimine kaasa selle mõistmisele, mis toimub skeptikuga vaieldes?

Üks õppetunde vestlusanalüütikute nagu John Heritage tööst on see, et episoteemiline tasakaalutus on vestlusliku mõttevahetuse peamisi ajendeid: konstruktiivse vestluse käigus öeldakse teistele asju, mida nad juba ei tea ning küsitakse teistelt küsimusi, millele nad oskavad vastata.⁶ Vestluslik mõttevahetus jõuab oma loomuliku lõpuni, kui kõik osapooled arvavad end jagavat asjassepuutuvaid teadmisi ja signaliseerivad üksteisele, et see nii on (jõudes lõpuks seisundisse, mida Heritage nimetab *K+* positsiooniks), või kui nad arvavad, et nad ei tea, näiteks andes ehtsale informatsiooni otsivale küsimusele vastuseks „Mina ka ei tea“ (*K-* positsioon). Kui mõlemad osapooled arvavad end kas teadvat või mitte teadvat, siis ei paku vestluslik mõttevahetus selles küsimuses enam midagi juurde ja on aeg teemat vahetada või üritada küsimise ja vastamise asemel teha midagi muud.

Loomupärane jagatud teadmisanu hoiab üldiselt enamiku vestlusi konstruktiivselt teadmiste koondamise rajal ja takistab meil vaidlustamast teiste väiteid ilma põhjusega, kuid skeptik kasutab ära tõsiasi, et vastastikku tunnistatud teadmatus tasandi jagatud seisukoht on samuti vestlusliku mõttevahetuse lahendamise viis ja see võib tunduda ainsa väljapääsuna, kui meie teadmispretensioonid on pideva surve all. Muuseas, need vestlused võivad toimuda ühe indiviidi sees: võite sisekõnes asuda enda jaoks vestluspartneri rolli või luua filosoofilise teksti nagu „Meditatsioonid“, kus Descartes esitab endale rea küsimusi, mõnikord isegi isikustades küsijat kellegi teisena, kurja deemonina. Väärrib märkimist, et palju vähem veenvana mõjub püüd esitada skeptitsismi mittevastluslikul või mittekahtleval kujul, näiteks nurjunud katse demonstreerida teadmiste oletatavatest alusprintsippiidest lähtuvalt, et on võimatu midagi teada.

Kui astuda samm kõrvale vahetust vaidlusest skeptikuga, mille käigus tunneme end pidevalt sunnitud vastama tema küsimustele ja esitama veel ühe argumendi, et püüda teadmispretensiooni toetada, on skeptitsismiga raske leppida, sest teadmine on ilmselgelt midagi, mida me väärtustame, ja eel-teoreetiliselt tundub, et see on midagi, mis meil sageli on olemas. Jär-

⁶ Heritage, J. (2012). The epistemic engine: Sequence organization and territories of knowledge, *Research on Language and Social Interaction*, 45(1): 30–52.

jekindel ja üldine skeptitsism tähendab teadmistest loobumist, mis tundub mulle väga halb idee.

Kas me peaksime skeptikut tõsiselt võtma?

Jah ja ei. Me ei peaks võtma skeptikut tõsiselt selles tähenduses, et me püüaksime näidata, et skeptik eksib, lähtudes eeldustest, mida ta peab omaks võtma. Sest selliseid eeldusi ei ole ning see projekt kukub läbi. Me peaksime võtma skeptikut tõsiselt kui tegelast, kelle võimsad strateegiad räägivad meile midagi nende strateegiate kohta, millele me loomuldasa alati oleme. See on tõenduslik allikas mõne huvitava omaduse kohta meie teadmisseisundite äratundmise ja jagamise loomulikes võimetes.

Viimastel aastatel on kriitika alla sattunud tuginemine intuitsioonidele filosoofilises arutluses. Millisena näete teie intuitsioonide rolli filosoofias?

Intuitsioonide vastane surve on pärinenud mitmest ringkonnast. Mõned filosoofid esitavad väljakutse nende kehtivusele tõendusliku allikana; teised väidavad, et filosoofid tegelikult ei toetugi intuitsioonidele ning kolmandad seavad kahtluse alla arvamuse, et „intuitsioon“ üldse tähistab mingit ühtset või huvipakkuvat kategooriat. Minu meelest on intuitsioonid tõelised, neid kasutatakse tõeliselt ning neil on filosoofias tõeline tõenduslik väärtus. Ma mõistan siin „intuitsiooni“ ingliskeelse sõna tavatähenduses, mida on kasutatud seitsmeteistkümnendast sajandist saati: intuitsioon on vahetu taipamine, vahetu selles mõttes, et see on saadud ilma eksplitsiitse arutluseta teadvusele kättesaadavatest sisudest. Selles vaimus vastandab John Locke intuiitiivse otsustuse tõestuslikule otsustusele: me teame intuiitiivselt, et ringid ei ole kolmnurgad ning tõestuslikult, et kolmnurga nurkade summa võrdub kahe täisnurgaga. Tõestuslik otsustus saadakse rea eraldiseisvalt intuiitiivsete sammude järjestamisel nagu näiteks pika jagamise puhul, kus eraldiseisvalt intuiitiivsed ühekohalised arvutused pannakse kokku keerukaks järjestuseks. Tänapäeva psühholoogid kasutavad endiselt omadussõna „intuiitiivne“ sellist tüüpi töötluse kohta (vastandina „reflektiivsele“ või järjestikku organiseeritud mõtlemisele); nad kasutavad ka üldisemaid tähistusi nagu „Tüüp 1“ ja „Tüüp 2“.

Sellised teoreetikud nagu Herman Cappelen⁷ väidavad, et filosoofid ei tugine intuitsioonidele kui tõendusmaterjalile ja rõhutavad, et selline tuginemine oleks naeruväärne, kui arvestada seda, kuidas filosoofias väärtustatakse teadvustatud arutlust. Olen nõus, et me väärtustame kõrgelt teadvustatud arutlemist, kuid ma ei arva, et see ammendaks inimõistuse: Tüüp 1

⁷ Cappelen, H. (2012). *Philosophy without Intuitions*. Oxford University Press, Oxford.

töötlus on aluseks meie võimele tunda ära tõelisuse paljusid olulisi tunnuseid (ja nagu juba Locke märkas, moodustab see samuti Tüüp 2 töötluse kõige fundamentaalsema põhja). Minu arust räägivad ka ajaloolised andmed selget keelt: filosoofid Platonist Russellini ja Prašastapädest Gaņgešani on ohtralt ja konstruktiivselt kasutanud lühilugusid, mis vallandavad intuiitiivseid otsustusi iga liiki filosoofilistel teemadel. Tõsiasi, et otsustus on tekkinud intuiitiivselt, ei takista meid hiljem omandamast reflektiivset arusaama printsiipidest, millel see otsustus põhines, kuid intuiitiivsed protsessid ei ole üldiselt introspektiivselt kättesaadavad; vajalik on detailne süstemaatiline uurimistöö. Detailne süstemaatiline uurimistöö on samuti toonud ilmsiks meie intuiitiivsete otsustuste mõned paradoksaalsed mustrid: mõnikord kõnelevad need olulistest piiridest psühholoogilistes süsteemides, mis vastutavad kõnealuse intuitsioonide klassi eest. Nende piirangute uurimine võib meile rääkida midagi selle kohta, kuidas see võime toimib, just nagu tajuillusioonide uurimine võib meile midagi rääkida meie tajumehhanismide kohta. Ning mõistagi ei tühista tõik, et mõned intuiitiivsed otsustused on puudulikud, isegi süstemaatiliselt puudulikud, selle võime tõenduslikku väärtust, nagu ei tühista ka mõnede süstemaatiliselt puudulike tajuotsustuste olemasolu (illusioonide korral) taju tõenduslikku väärtust.

Intuitsioonidele toetumine on kesksel kohal nõndanimetatud juhtumi meetodi rakendamisel, kus filosoof kirjeldab mõnda lühilugu ning palub seejärel intuiitiivselt hinnata, kas teatud filosoofiliselt olulise olukorra või seisundi tingimus on täidetud, näiteks, et kas loo peategelane teab või pelgalt usub. Kas teie meelest on juhtumi meetod endiselt filosoofia tegemiseks kohane viis?

Jah, ühes asjakohase ettevaatusega. Kui juhtumid kutsuvad esile nõrku või vastukäivaid intuitsioone, siis tasub uurida, et ehk tõlgitsevad eri lugejad neid lugusid erinevalt. Kui juhtumid kutsuvad esile intuitsioonide paradoksaalseid mustreid, siis tasub pärida, ega filosoofiline sihtmärk ise problemaatiline ei ole või ehk annavad need mustrid hoopis tunnistust vastava intuiitiivse võime psühholoogiliste piiridest.

Mille poolest on seda laadi filosoofia, millega teie tegelete, oluline laiemale avalikkusele?

Teadmiste poole püüdlemise vastu on tungiv avalik huvi. Lõppude lõpuks, kes ikka soovib elada ja otsuseid langetada eksiarvamuste või väljamõeldiste põhjal. Muidugi mõista on võimalik püüelda teadmiste ilma, et teil oleks erilist arusaamist oma võimest teadmisseisundeid ära tunda, kui neid kohta-

te, kuid teatav enesemõistmise määr võib antud juhul tõhustada valele vastupanu ja tõelise asja äratundmise võimet.

Avalik tunnustus filosoofilise mõtlemise väärtusele jääb nõrgemaks, kui see olla võiks, osalt ka sellepärast, et mitmed filosoofilise mõtlemise esimesed katsetused kipuvad kalduma skeptitsismi või teooriate poole, mis on kohmakad, põhinevad kahtlastel alustel ja on arvatavasti vasturääkivad. Ilma kontrollita võib halb filosoofiline teooria jätta teadmiste püüdlamise projektist naiivse või ebaatraktiivse mulje. Minu lootus on, et tugevam filosoofiline mõtlemine toob viimaks selguse selles, kuidas me tegelikult teadmist ära tunneme ning kuidas saab teadmiste püüdlus olla elujõuline siht sellistele olenditele nagu meie.

Tänu sõnad

Kirjutise valmimist toetas Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute Tippkeskus, TK 145).